

طنین کرنای هخامنشی در زاگرس جنوبی

هوشنگ سامانی

کرنای گذشتہ یک ساز حکومتی بوده و برای اعلان‌ها، جشن‌ها و جنگ‌ها به کار می‌رفته است.

امیرزادگان هخامنشی می‌نویسد: «هر روز پیش از دمیدن آفتاب، جوانان با صدای کرنا به تمرین‌های نظامی فراخوانده می‌شدند. مربیان، پسران را به دسته‌های ۵۰ نفری تقسیم می‌کردند و ریاست هر دسته را به یکی از پسران شاه یا یکی از امیرزادگان می‌سپردند.» بر این اساس معلوم می‌شود کرنا در گذشتہ یک ساز حکومتی بوده و برای اعلان‌ها، جشن‌ها و جنگ‌ها به کار می‌رفته است. اما سندی از این بهتر، یک شیپوره مفرغی است که در سال ۱۳۳۶ خورشیدی (۱۹۵۷ میلادی) از قبر داریوش سوم پیدا شد. طول این نمونه منحصر به فرد ۱۲۰، قطر دهانه خروجی اش ۵۰ و قطر دهانه ورودی اش ۵ سانتی‌متر است که هم‌اینک در موزه تخت‌جمشید استان فارس نگهداری می‌شود. شیپوره یادشده به کرنای هخامنشی نیز شهرت دارد. با توجه به این که معمولاً در

«کرنا» به فتح کاف یکی از کهن‌ترین سازهای بادی ایران است که در خانواده سازهای بادی قمیش‌دار دسته‌بندی می‌شود. بر اساس نوشته‌های تاریخی و اشیاء مکشوفه از امپراطوری هخامنشی، پیشینه ۲۵۰۰ ساله‌اش، قطعی به نظر می‌رسد. هرودوت - مورخ یونانی عهد باستان - می‌نویسد: «در زمان کورش بزرگ، سپاهیان با صدای شیپور حاضرباش، رهسپار میدان جنگ^۱ می‌شدند.» به دلایلی که خواهد آمد، شیپور مورد نظر هرودوت، همان ساز کرناست.

استرابون^۲ دیگر مورخ یونانی، نشانی دقیق‌تری به ما می‌دهد. وی با اشاره به دوره‌های آموزشی شاهزادگان و

۱- هم اینک در مجموعه نغمات کرنای بختیاری، آهنگی به نام سواربازی وجود دارد که در گذشتہ نه چندان دور به هنگام نبردهای درون‌قومی و برون‌قومی بختیاری‌ها نیز نواخته می‌شده است. این موضوع می‌تواند نشانی از پیشینه کرنا در مصارف جنگی باشد.

۲- نقل قول از هرودوت و استرابون در کتاب امپراطوری هخامنشی نوشته پیر بریان ترجمه ناهید فروغان، انتشارات فرزاد و قطره، تهران، ۱۳۸۱

مقبره پادشاهان عهد باستان، اشیاء گرانبه‌ایست و حاوی افتخار دفن می‌شده است، چنین به نظر می‌رسد که کرنا در ساختار حکومتی هخامنشیان، چیزی بیش از یک ابزار موسیقایی بوده و احتمالاً نمادی از قدرت امپراطوری محسوب می‌شده است.

کرناي هخامنشی

با توجه به مستندات تاریخی، چنین می‌نماید که منطقه فارس واقع در جنوب ایران، یگانه خاستگاه اصلی این ساز باشد. به همین دلیل در بیشتر نوشته‌های تاریخی، همواره از آن به عنوان کرناي فارس یاد می‌شود. نگاهی به ساختمان کرناي هخامنشی، نشان می‌دهد که این ساز جد کرناي امروزی است. دهانه ورودی کرناي هخامنشی ۵ سانتی‌متر قطر دارد و پر واضح است که هیچ نوازنده‌ای نمی‌تواند آن را در دهان خود قرار دهد. در واقع چیزی که از عهد باستان بر جای مانده، تنها بخشی از بدنه کرناست و دو بخش دیگرش که غیر فلزی بوده‌اند، به مرور زمان پوسیده‌اند.

کرنا از سه بخش اصلی تشکیل می‌شود و جزو معدود سازهای دوجنسی جهان به شمار می‌آید. چنان که می‌دانیم غالب سازهای بادی، به دو دسته بادی چوبی و بادی برنجی تقسیم می‌شوند، ولی کرنا در هیچ یک از

این دو دسته جای نمی‌گیرد. زیرا یک بخش کاملاً چوبی با طولی حدود ۳۵ تا ۵۰ سانتی‌متر به نام دسته دارد که رویش هشت سوراخ و در پشت یک سوراخ تعبیه می‌شود. بخش دوم یک شیپوره برنجی به طول ۴۰ تا ۶۰ سانتی‌متر است. بخش سومش «میل کرنا» نام دارد که از یک لوله نازک برنجی یا چوبی تشکیل می‌شود و در انتهایش یک قمیش از جنس نی دارد و نوازنده با دمیدن در این قمیش، هسته اصلی صدا را تولید می‌کند. اما این صدا تا به کیفیت مورد نظر برسد، راه درازی در پیش دارد. ابتدا در بخش چوبی توسط انگشتان نوازنده با نت‌های مختلف می‌چرخد تا یک ملودی جذاب شکل بگیرد. صدای تولیدشده در بدنه چوبی، شدت لازم را ندارد و در عین حال خیلی شفاف نیست. بخش فلزی یا شیپوره به عنوان تمام‌کننده صدای کرنا، هم به نوای ساز حجم می‌دهد و هم شفافیت آن را بالا می‌برد؛ به طوری که از مسافت‌های دور هم می‌توان صدای کرنا را شنید.

اجزای کرناي رایج در ایل قشقایی و منطقه بویراحمد

نمایی از کرنا نوازی بختیاری به همراه دهل

اجزای کرنا ی رایج در ایل بختیاری

اساساً ساختمان دو نمونه کرنا ی یاد شده، با کرنا ی فارس تفاوت بنیادین دارد و شیوه نواختن آنها هم به کلی متفاوت است. دیگر این که دو کرنا ی شمال و شرق ایران قادر به نواختن ملودی نیستند و تنها دو صدای متفاوت تولید می کنند که در گذشته بیشتر برای ایجاد یک حجم صوتی به منظور اعلان یا اختار مورد استفاده قرار می گرفته اند.

صدای کرنا ی بختیاری از نوع رایج در بین قشقایی ها و لرهای کهگیلویه و بویراحمد بلندتر و نافذتر شنیده می شود، (نمونه صوتی ۱). صدای این ساز به اندازه ای بلند است که در فضای بسته اتاق نمی توان آن را تحمل کرد. به همین دلیل منحصراً به صورت میدانی مورد استفاده قرار می گیرد. در مواردی صدای آن تا یک کیلومتر هم شنیده می شود و همانند سرنا، همراه همیشگی شادمانی ها، سوگاری ها، جنگ ها و آیین های قومی بوده است. مهم ترین آهنگ های شادمانه بختیاری در قالب دستمال بازی (نمونه صوتی ۲) و چوب بازی (نمونه صوتی ۳) با این ساز به همراهی دهل نواخته می شوند. کرنا در عزاداری بختیاری به ویژه عزای

کرنا های امروزی بین ۷۵ تا ۱۱۰ سانتی متر طول دارند، ولی کرنا ی هخامنشی با توجه به طول ۱۲۰ سانتی متری بخش فلزی اش، چنین به نظر می رسد که حدود ۱۷۰ سانتی متر طول داشته است. گستره صدادهی این ساز معمولاً یک هنگام (Octave) است، ولی نوازندگان چیره دست می توانند محدوده بیشتری را بنوازند که غالباً شامل نت های اصلی مانند شاهد، چهارم و پنجم است.

صدای کرنا به اندازه ای بلند است که در فضای بسته اتاق نمی توان آن را تحمل کرد.

امروزه با گذشت هزاران سال از عهد باستان، این ساز در سرزمین های دیگر مشاهده نمی شود و تنها در همسایگی نزدیک منطقه فارس، بین اقوام بختیاری، قشقایی و لرهای کهگیلویه و بویراحمد رواج دارد. وجود دو نمونه کرنا در شمال ایران معروف به کرنا ی لاهیجان و کرنا ی مورد استفاده در حرم امام هشتم شیعیان معروف به کرنا ی رضوی، خدشه ای به این جغرافیای انحصاری کرنا ی فارس وارد نمی کند، زیرا

جوانان و بزرگان ایل، نقش محوری دارد و نواختن آهنگ چپی (نمونه صوتی ۴) توسط کرنا با همراهی دهل بخش جدایی‌ناپذیر زندگی بختیاری‌هاست. کرنا در گذشته‌های نه چندان دور به عنوان ساز جنگی هم مورد استفاده زاگرس‌نشینان بوده است. وجود آهنگ‌هایی با نام «سوار بازی» (نمونه صوتی ۵) که متناسب با حرکت سوارکاران نواخته می‌شود، نشان‌دهنده اهمیت این ساز در نبردهای قدیم است. با کمی دقت در ریتم این آهنگ می‌توان صدای پای اسبان تندرو را احساس کرد.

نمایی از ترکه‌بازی یا چوب‌بازی بختیاری

نوعی دیگر از اجرای چوب بازی رایج در خوزستان که ریتمی شبیه به رژه سربازان دارد، گمانه‌زنی‌های مربوطه را قوت می‌بخشد. چوب‌بازی یا ترکه‌بازی نوعی رقص صرفاً مردانه است که در تمام زاگرس جنوبی همچنان رواج دارد و منحصرأ به صورت دو نفره اجرا می‌شود. یکی از بازیگران چوبی نازک و منعطف به دست می‌گیرد و نقش مهاجم را دارد و دیگری یک چوب بلند و کلفت، که با استفاده از آن در مقابل حمله از خود دفاع می‌کند. بازیگران در طول بازی، چند بار نقش‌شان را عوض می‌کنند تا این که دو نفر دیگر به میدان بیایند. این رقص کاملاً ماهیت حماسی دارد و می‌تواند نشانی از نظامی‌گری قدیم باشد که در کنار کرنا و دهل به صورت یک رقص وارد فرهنگ زاگرس‌نشینان شده است. در نمونه اجرای «چوب‌بازی» عبد ممد از استان خوزستان (نمونه صوتی ۶) چنین به نظر می‌رسد که سپاهیان پیاده‌نظام در حرکت‌اند.

کرنا ی رایج در بین قشقایی‌ها، هم از نظر شکل ظاهری و هم نوع صدادهی با کرنا ی بختیاری تفاوت قابل‌ملاحظه‌ای دارد. علاوه بر این، ساز همراهی‌کننده‌اش نقاره است که در دوران صفویه یکی از ابزارهای موسیقی جنگی و حکومتی بود. گرچه طول کرنا ی قشقایی کمی کوتاه‌تر از انواع بختیاری است، ولی حجم صدای بالایی دارد و بدون نیاز به دستگاه‌های تقویت صوت به کار می‌رود. (نمونه صوتی ۷)

کرنا به دلیل خصوصیات منحصر به فردش معمولاً با سازهای مجلسی جفت و جور نیست و در کاربردهای امروزی همانند گذشته، صرفاً با دهل یا نقاره همراهی می‌شود. در نتیجه گروه‌نوازی با آن چندان معمول نیست

گنجعلی سلمانی زاده نوازنده کرناي قشقایی

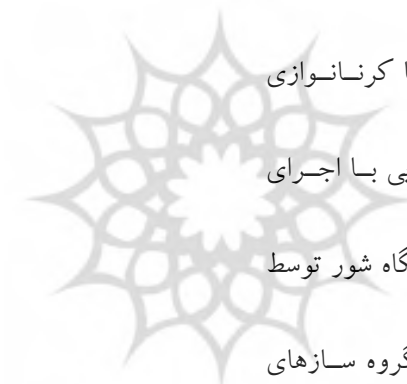
آرایه‌های هارمونیک و افکتیو بدن افزوده است. کرنا همانند دیگر سازهای جهان، سازی با قابلیت‌های عمومی است و در عین حال دارای مجموعه‌ای از توانایی‌های انحصاری هم هست. بنابراین ایجاد ترکیبات صوتی جدید و متفاوت از آن، می‌تواند امری کاملاً طبیعی باشد. برای مثال می‌توان آثاری در قالب دونوازی، سه‌نوازی و یا چهارنوازی برای آن با همراهی دهل نوشت. در این خصوص آخرین تجربه نگارنده می‌تواند نمونه‌ای از تجربه‌های نوین کرنا نوازی باشد. قطعه‌ای برای چهار ساز کرنا با همراهی دهل که هم هویت بومی خود را دارد و هم نشانه‌هایی از موسیقی امروزی را می‌توان در آن یافت. (نمونه صوتی ۱۰)

و پیشینه‌ای هم ندارد. اما در چند سال اخیر تلاش‌هایی برای ارائه گروه‌نوازی با حضور کرنا صورت گرفته است که از نخستین نمونه‌ها می‌توان به کرنا نوازی خسرو سلطانی در اثر «نوبانگ کهن» با همراهی حسین علیزاده اشاره کرد (نمونه صوتی ۸). سلطانی در این اثر با دو ساز کرنا و سرنا که هر دو هویتی بومی دارند، به اجرای موسیقی دستگاهی پرداخته و در اثر دیگری به نام «ماه‌ور کبیر» با همراهی یکی از ارکستر سمفونیک‌های اتریش، کرنا نواخته است.

نمونه دیگر، قطعه‌ای برای کرنا و گروه سازهای مضرابی است که نگارنده چند سال پیش در آلبوم بختیاری «مرزنگ» تجربه کرده است. در این قطعه، نوازنده کرنا آهنگ مورد نظر خود را با حس خویش و بدون دخالت بیرونی نواخته و آهنگ‌ساز تنها برخی

فهرست منابع صوتی:

- نمونه صوتی «۱»- کرنا نوازی نورالله مؤمن نژاد از
مسجد سلیمان
- نمونه صوتی «۲»- قطعه دستمال بازی با کرنا
جهانگیر فتحی پور
- نمونه صوتی «۳»- قطعه چوب بازی با کرنا
جهانگیر فتحی پور
- نمونه صوتی «۴»- قطعه چپی (آهنگ ویژه
عزاداری) با اجرای کرنا و دهل
- نمونه صوتی «۵»- قطعه سواربازی با کرنا
کا کاخان
- نمونه صوتی «۶»- قطعه چوب بازی با کرنا نوازی
عبدممد از مسجد سلیمان
- نمونه صوتی «۷»- کرنا نوازی قشقایی با اجرای
گنجعلی سلمانی زاده
- نمونه صوتی «۸»- کرنا نوازی در دستگاه شور توسط
خسرو سلطانی
- نمونه صوتی «۹»- هم نوازی کرنا و گروه سازهای
مضربی در قطعه چوب بازی
- نمونه صوتی «۱۰»- چهار نوازی کرنا به همراه دهل

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی